

tulajdonképpen. – „*A titokban elkövetett gyilkosságtól eltekintve, Claudius rátermett királynak tűnik, Gertrúd nemes királynénak, Ophelia édes kincsnek, Polonius fűrésztő, de nem gonosz tanácsosnak, Laertes pedig átlagos fiatalembernek. Hamlet mindannyiukat a halálba rántja*”¹ – összegzi szerző a véleményét. Már Kenneth Branagh 1996-os filmje is nagyjából ilyenek mutatta a *Hamlet* főszereplőit. – Az Administration „normális”, vagyis átlagos, közönséges, jól fizetett tisztviselői. Miért kellene ilyen szörnyű komolyan venni őket? Hogy rohadt az államgépben valami? Istenem, hát miben nem?

Az Újkor már mindjárt úgy kezdődött, hogy „*a juhok megették az embereket*”. Már mint, az olyanokat, akik nem tértek át idejében a föld túrásáról valami más, jövedelmezőbb foglalatosságra. Béke poraikra! – tért rendre a dolog felett a korszak haladó (liberális, demokratikus) értelmisége. Mivel hogy, a legelőként használt földeken termő birkagyapjú és a tengeri kereskedelem hasznából, a spanyol királyi pár és az angol királynő expedíciókat szerelt fel, amelyek módszeresen kifosztották Amerikát és az Atlanti-óceán többi kincses szigetét. És ebből csurrant, cseppent valami az Olaszországban már eltiport humanizmus és reneszánsz Nyugatra menekült művészeinek és tudósainak is. Ezek segítettek megértetni aztán a „zemberekkel”, hogy Anglia tengeri hatalmát és az Újvilág jó minőségű árucikkkel való ellátását csak a királyi hatalom és a manufaktúra kapitalizmus együttes alkalmazásával és egy össznemzeti (- hajótulajdonosi) összefogással lehet biztosítani.

Ebben, a különböző formákban az óta is örvendetes gyakorisággal ismétlődő, dialektikus ellentmondásban legelőször az értelmiség legéletrevalóbb része, a színháziak ismerték fel akkor is a gondolkodás és a művészet megújításának nagy lehetőségét. Ez a felfedezés tette egyszerre udvari, meg nemzeti és népszínházzá a Globe-ot, meg az ott játszott *Hamlet* variánst is. Sokan tudni vélik, hogy az előadásban maga a szerző alakította a Szellemet. Így közvetlen résztvevőként is megélhette azt a változást, amit a Quarto 1 és a Quarto 2 kiadás egybevetése mutat a darabon: egy új dramaturgia (életfelfogás) születését. Ennek hatása mindenesetre, jól érzik a későbbi művein.

Hagyomány a lengyeleknél is, hogy a társadalmi-gondolkodásbeli változás, a most általunk is olyan sokat emlegetett paradigmaváltás, legtöbbször a színházban kezdődik. Ezt fejtegeti a „tudat dráma”² zseniális lengyel képviselője, Wyspianski, az egyik színész barátja kérésére írt *Hamlet* tanulmányában. – A Szellem, a bosszú, az intrika, a cselekmény, mind-mind a régi színház attribútumai, mondja. Az új változat lényege az Újkor értelmiségijének, Hamletnek a tudati fejlődése. „*Ha meglátjátok a színpadon – nektek is, muszáj lesz – gondolkoznotok! A legértékesebb ajándék ez, amit csak kapni lehet*”, füzi hozzá

Íme, a gondolkodó és mérlegelő, a hatalom új formáit és funkcióit felismerő korszakváltók! Istenem! Nem a Miniszterelnökségi Hivatal megrendelésére készültek, de minden előadás valósággal egy-egy hatástanulmány volt akkoriban. A közönség reakcióit figyelembe véve, így jöttek létre az újabb és újabb, írásban fenn sem maradt variánsok. Így történhetett, hogy a Globe *Hamletje* egészen másvalaki lett, mint aki évek óta a többi londoni színházban ágált. A puszta „cselekménynél” (a bosszúnál, vagy annak valamilyen más módon való kiváltásánál) mindig sokkal fontosabb volt számára, hogy megértse: mi *hogyan és miért* történik. Hiszen érezte mindenki, hogy semmi sem az már, ami volt. Nem is olyan, mint amilyennek látszik, vagy aminek mondják. Hogy - „*kizökkent az idő.*”

Hamlet, mint a kicsinyes, elmaradott környezetén felülemelkedni tudó, humanista uralkodó típusa foglalkoztatta a Krakóhoz közeli Kassa tudománykerületi igazgatóját, a jozefinista Kazinczy Ferencet is. 1790-ben, a „kalapos király” halálára, az utána következő „kócsagtollas” országgyűlésre készült fordítása során a dán királyfit egy modern európai

¹ John Updike: *Gertrúd és Claudius*. Európa. Budapest. 2000. 216. old.

² Spiró György használja ezt a megjelölést *A közép-kelet-európai dráma (1986.)* című tanulmánykötetében Shakespeare és Wyspianski, Madách, Katona, Vörösmarty, a szerb Jaksic és a horvát Krleža egyes művével kapcsolatban.

politikusként állítja elének, és fájdalmas nekrológot mond el felette. Prónay László báró anyagi támogatásával, nyilvánvaló politikai céllal kezdte próbálni a művet az általa szervezett színtársulat. Az időközben trónra került Lipót császár titkosrendőrsége ezért – éppen az általunk az első magyar színtársulat szervezőjének tartott Kelemen László segítségével – meg is hiúsította szépen az előadást.

A *Hamlet* azóta is, az egyik legérzékenyebb mutatója a szellemi elit közérzetének nálunk. Updike könyve figyelmeztet rá, hogy nemcsak az idősb Hamlet szelleme jár-kelet itt közöttünk, hanem öccsége és gyilkosáé, és még egy sor más szereplőé is, akiket Hamlet „*a halálba ránt*”. Mindenesetre, Claudius a dráma talán legéletrevalóbb alakja. Dinamikus, izgalmas, sokarcú ember. Az ilyenekből lesznek a legvirgoncabb szellemek. Kiss Csaba '94-ben rendezett a győri színház padlásszínpadán egy nagyon érdekes és tanulságos *Hamlet* előadást. Aztán nyolcévi tépelődés után, megírta a maga *Hamlet* verzióját, *Hazatérés Dániába* címmel. Ezt először Veszprémben (2002.), majd Győrben játszották nagy érdeklődés mellett (2004.). Ebben a verzióban egyenesen ő a főszereplő: korunk hőse, a nagy túlélő. Hiába sűrgeti Horatio a vérbosszút, Hamletnek egyszerűen nincsen fegyvere ellene. Különösen Polonius „*hebehurgya*”, értelmetlen megölése után, amire Claudius meg is jegyzi: „*Azt hiszem, mostantól fogva kicsit jobban megértjük egymást*”. – Két mai kormányfő, akik kénytelenek naponta átrágni magukat a titkosszolgálatok jelentéseiben.

A József Attila Színház 2009. decemberében, a változások előszelét érző, de azt enerváltan fogadó, narcisztikus királyfiak sorozatának legvégén mutatta be a *Hamletet*. Már csak ezért is, nagy várakozás előzte meg az előadást. Érezte mindenki, hogy most már valami újat kellene mondani. „*A József Attilában a portást, sőt a női színészeket is beleértve, mindenki számított és igényt tartott (joggal vagy elbizakodottan) a nevezetes címszerepre*” – tartotta fontosnak megemlíteni Molnár Gál Péter recenziója is³, melyet bekeretezve olvashattunk az előcsarnokban. Szegény MGP, megint csak ő mondta ki a legfontosabbat! Hiszen nemcsak a színészek, de új lovat, új pártot és új megrendeléseket keresett akkor már ebben az országban talán mindenki. A dán királyfi szerepét az intellektuális külsejű Krisztik Csaba helyett végül az izmos, kopaszra nyírt Horváth Csaba kapta meg. Zsótér Sándor váratlan döntése a találgatások, és következtetések egész sorát indította el. Ezek közül is kiemelkedik Koltai Tamás cikke az *Élet és Irodalomban*. - „*Nem látod, hogy minden csak hiúság és politika? A Fodor Imre alapította bulvár József Attila Színház végnapjaiba Zsótérrel és Horváthtal beköltözik az avantgárd*” - morfondírozik Koltai Tamás. Lám, hogy felzaklat bennünket, ha gondolatmenetünkbe, akár csak elvétve, beleszól olykor a közönség is! – „*A bulvár József Attila színház.*” Az '56-ban alakult színház első igazgatójának, Fodor Imrének lehetne néhány megjegyzése bizony ehhez a minősítéshez. De az épületnek a Váci út felőli sarkán emléktábla jelöli a helyet, ahol 1975. kora nyarán, egy forró délután a színházba sietve, 55 éves korában leterítette egy szívroham. Előadás után ugyanezen a helyen melegítették motorjukat a „bulvárszínházi” bulvárbuszok is, tele gyalogos bulvárnézővel. - Amíg csak meg nem jöttek, szaladtak a villámgyorsan átöltözött, lesminkelt gyalogos bulvárszínészek, Gobbi Hildától Töröcsik Mariig.

A többit Bodrogi Gyula már elénekelte. - „*Járom az utat...*” És még szteppeltek is hozzá Voith Ágival, szerencsés kimenetű zenés bohózatok hosszú, hosszú során át. Mi pedig, akik '56 után éltünk, és nagyon akartunk is élni, lelkesen tapsoltunk nekik. És berendezkedtünk az új lakótelepeken, „*a Váci út és Lehel út között*”. De aztán már nem csak az import házgyárak gondoskodtak folyamatosan a „tömegigények” kielégítéséről, hanem a hasonlóan igénytelen panelekből építkező „tömeg-„sőt „munkáskultúra” is. Senki nem vonhatja kétségbe azonban, hogy működött még akkor is az a valami itt, amit Brecht úgy nevezett, hogy „*rettenetes a*

³ NOL 2009. december 13.

⁴ Koltai Tamás: *Örült rendszer. – ÉLET ÉS IRODALOM. 2010. JANUÁR 8. 23.old.*

csábítás a jóra". És bele is pusztult ebbe sok, valóban a munkások javát akaró magyar mérnök és művezető, író és színész, annak rendje és módja szerint. A bulvárhoz viszont, ha jól emlékszem, nálunk eddig nemigen halt még bele senki.

Zsótér Sándor angyalföldi sikerei azon a felismerésen alapultak, hogy lehet még feltűnést kelteni Pesten a posztmodern és egyéb sznob divatok idején is, az egykor avantgárdnak nevezett egészséges realizmussal, vagy szürrealizmussal. Csakhogy, ezúttal ez már nemcsak szakmai, hanem közönségsiker is volt. Habár, a szakmában is jóindulatú helyeslés és elismerés fogadta az angyalföldi kísérleteket. – *Az öreg hölgy látogatását* a szintén alternatív és nagyon tehetséges Ladányi Andreával a címszerepben, meg Horváth Csaba *Éjjeli menedékhely* rendezését. Megbocsátották még az aktualitásukat is. Hogy az egyik a lakótelepi társaink félelmetesen kispolgári, a másik meg a lumpen vonásait mutatta be. És akkor jött a *Hamlet*. Éppen akkor hagyták volna abba, amikor a helybéli intelligencia került sorra?

Talán nem szívesen dicsekszik ezzel, de tulajdonképpen Horváth Csaba is egyike azoknak az angyalföldi öregdiákoknak, akik reggelenként még a Wittenbergből hozott, kicsit kihízott farmerükben kocognak a rakparcon. Emellett, nem is mondta még akkor elég jól a – Nádasy Ádám által hitelesen újrarendezett – szöveget. Amint MGP írta, „*a magánhangzók biztonsággal kiformált cövekei megvonják dikciója szilárdságát*”. Még ő sem állíthatta azért, hogy ez, a „fizikai színház” mestereként bemutatkozott, kigyúrt fiatalember ne birkózott volna meg azért tisztességesen azzal a hatalmas gondolati felkészültséget és erőfeszítést igénylő feladattal, amelyet magára vállalt. – Helyettünk, többi angyalföldi öregfiú helyett is.

Nem a bosszúról van szó természetesen, amire a nyugdíjas házból ki-kiszökő apukája (Csórics Balázs) biztatja minduntalan. Ugyan kit érdekel már az a kis méreg, amit Claudius a délutáni álmát alvó öreg király fülébe csepegtet? Vagy ki hinné, hogy egy másik, jobb király le tudná törni akár csak a gyógyszer árakat is? Még ha azért van is itt még mindig egy-két elintézetlen „ügy”. Csak körül kell nézni egy kicsit! Mondjuk, a lépcsőfeljáróról, ott, a színészbejáró előtt. Nagyon jól látható onnan is a kifüthetetlen, elavult, mocskos panelek összehányt halmaza. Ugyan ki viszi majd végbe a lassan már 20 éve meghirdetett energiatakarékos, modernizációs programot? A királyfi szőrös lábának meg izmos tomporának a láttán önfeledten kacarászott mellettem egy, a Lehel téri angol turkálóból öltözött ifjú pár. – Úgy az előadás első harmadáig. De ahogyan nőtt a színpadon a halálukkal is egymásra lícitáló politikusok száma, egyre csendesebbek lettek. – Csak nem ők következnek?

Meghalni nem nagy kunszt, persze. Végig vinni a panel-programot, az lenne valami. De hát, neki sem megy. Akárhogy is ugrál, meg ügyeskedik ez a királyfi itt, a lényeket tekintve, ő is csak egy csóró értelmiségi. – Egy nagyszájú, de igazából semmihez sem értő „lateiner ember”. Aki meghasonlott a maga korábbi – elég felületesen végig gondolt - eszményeivel, és akkor már persze, egy füst alatt, a világ összes többi eszméjével is. Valami másra, többre azonban nem telik már tőle. Tele van a padlás most ezekkel, szerte ezen a tájon. A kelet-európai liberalizmus legnagyobb írójának, Csehov születésének 150. évfordulóját egykori színháza, a Moszkvai Művész Színház éppen az „ orosz Hamlet”, az *Ivanov* új bemutatójával ünnepelte, a legújabb nemzedékhez tartozó Jurij Butuszov kíméletlenül groteszk hangvételű rendezésében. És nyilván erre gondolt a litván Nekrosius mester is, amikor a maga *Hamlet*jével együtt, Csehov drámáját megrendezte. Az egymás sarkát taposó *Hamlet* interpretációk között, 5 éve a Katonában Ascher Tamás szintén fontosnak tartotta színre vinni Csehovnak ezt a talán legpolitizálóbb művét. Nagy feltűnést is keltett vele egy sor, sértődötten hápogó értelmiséggel teli európai nagyvárosban. – Akik azóta sem tudtak még azért „helyretolni” semmit.

Ne áltassuk magunkat! Az *Ivanov*ban Butuszov, Nekrosius, meg Ascher is, azt a *Hamlet*et rendezték meg, akit pillanatnyilag megérdemlünk. – A teljesítményünk alapján. Mint

BMW, Suzuki, vagy Opel beszállítók, valamint teljes jogú választópolgárok és szellemi foglalkoztatottak. Akik 20 éve lerázva magunkról a sosemvolt osztályhatalom nyűgét, továbbá az úgy nevezett információ ránk zúdított mosogatólevét és a reklám szemetét, még most is ennyire vagyunk csak képesek megérteni és felvállalni a tulajdon helyzetünket és a helyzetet, egyáltalán. Akik még mindig nem tudjuk őszintén bevallani kétségeinket és tévedéseinket, és nem tudunk túlnőni a kicsinyes torzsalkodásokban egymást felőrlő atyáink szellemén. Ez még jócskán a száz év előtti „*orosz Hamlet*” színvonala bizony!

Az igazi *Hamlet* esete egészen más volt. Angliába őt nem ösztöndíjjal küldték, hanem - kivégezni. De nem adta fel. Minden képességét megfeszítve, igenis, hősként járta végig az utat, amelyen oly szerencsétlenül araszolunk mi most itt, a szegényebb diákok. – Egy nagyon is mai hősként. Vagy – antihősként. Mivel ez ma már, sajnos, majdnem ugyanazt jelenti. A kérdés ugyanis nem az, hogy legközelebb kinek sikerül majd jobban a feudális vérbosszú (palotaforradalom) ócska kis puccsa. Vagy, hogy valóban megmérgezte-e a jól megvezetett Laertes azt a bizonyos tört. Nem ezen izgul tulajdonképpen a néző. Hanem, hogy rájön-e már végre valaki, hogy miért éppen ezen az ostoba és kisszerű módon történik minden. – Hogy miért nem lehet valami értelmet adni az egésznek? - Nekrosius jól nevelt, kötelességtudó Hamletje egyszerűen a mulyaságába, a kisszerűségébe halt bele. 2009. végére nálunk azonban, valamivel más volt már a helyzet, mint a litván udvarban. Hamlet is rámenősebb kellett, hogy legyen egy kicsit!

Az angyalföldi fater, egy régi motoros, az előadás végén, egy lengőhintán érkezik a zsinórpadlásról, hogy kimentse a slamasztikából a korpa közé keveredett ifjú szakit. Alkalmasint nem a mennyországba, a munkásság egykori fellegvárába, a hipermarketté átalakított gyárépületeivel tüntető külső Váci útra tartanak azonban. Elgondolkodva, sokáig lógnak ott a szeren, és az igen-igen lassan viszi el őket valahova is. - Ez a meccs le van már fűjva, kétségtelenül. De a bajnokságnak azért még nincsen vége. - Ebben mondott jóval többet az angyalföldi előadás a litvánnál. Vilniusban is meghívták a színészeket az udvarba, és nagy, főbenjáró dolgokba avatták be őket. Ott vannak végig a színen, és igazgatni próbálják a királyfi csetlését-botlását. De ő nem fogadja meg a tanácsaikat. - Ezekét az éhenkórászokét? Mi ugyanakkor, éppen a színészeknek köszönhetjük, hogy akkor még, egy kicsivel előbb tartottunk a litvánoknál. Ez a királyfi ugyanis, tudott beszélni velük. Úgy viselkedett, mint aki egy közülük. A színjáték céljáról és feladatáról szóló nagyképű szövegnél fontosabbnak tartotta például, hogy körbe járja, és ellenőrizze a papírmásé díszletek biztonsági megerősítését, amelyekkel „kollégái” majd mindjárt dolgozni fognak. Ha kellett, fejébe csapott egy parókát, és beállt ő is Gonzago megöletésének jelenetébe.

Valamiféle munkás-szolidaritás szabta meg az idősebbekhez való viszonyát is. Megragadóan szép volt, ahogyan a Színészkirály szerepét játszó 89 éves Bakó Mártával bánt. - Hekuba emlékezetesen előadott monológja után, mintegy a század pártatlan tanújaként, a színpad jobb szélét elfoglaló, talán lyukas zászlót formáló kulisszarésbe ültette. És miután a végzetes párbajban megsebesült, és elmondta Horatióknak mindazt, amit az utókornak üzent, szintén mindjárt az idős asszony biztonságáról gondoskodott. Gyengéden átkarolta, hogy biztos helyre vigye. Láthatólag fontosabb volt ő akkor már a számára nemcsak a tulajdon anyjánál, hanem a várfokon járkáló apjánál és az egész bosszú ügynél is. Ezt igazolta az előcsarnokban elhelyezett MGP írás, a *Bakó könyve* is.⁵ – Korok és nemzedékek, szakmák, stílusok és irányzatok cinkos kézfogása. – Angyalföld.

A vilniusi Meno Forte és a grúz Rusztaveli Színház említett előadása a Gyulai Várszínház Shakespeare Fesztiválján volt látható. Az idei, az 50. évadon a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház tulajdonképpen még próba stádiumban lévő, de minden vázlatossága ellenére is, a mai magyar helyzetet pontosan tükröző *Hamletjét* mutatták be. Ezek a színészek

⁵ NOL 2009. december 27.

is nagyon kíváncsiak voltak a nézők véleményére a játékukról. - A Horatiót alakító Kónya-Útó Bence az „egérfogó jelenet” után, bejelenti a szünetet. Majd a színpad előterébe húz egy széket, előveszi a gordonkáját, és azzal szórakoztatja az előtte jövő-menő közönséget. Közben azonban, feszülten figyeli is, hogy miről beszélgetnek.

Nem találkoztunk, de feltételezem, hogy a magyar „rendezői színház” küldetésének beteljesítője és egyben meghaladója, Bocsárdi László is ott volt valahol, a hevesen vitatkozó magyar, német, osztrák és ki tudja még, milyen nemzetiségű fürdővendég között. És ott voltak persze, a színészek is, akik a bőrükön érezték minden pillanatban a nézők reakcióit, amelyek itt most igen pregnánsak voltak, pro és contra. Már csak a készülődő felhőszakadás miatt is, valahogy mindannyian úgy éreztük akkor este, hogy hiába élt a nagyszalontai jegyző, Arany János úr innét mindössze néhány kilométerre, nem lehet ennek a fordításnak a betűje szerint fejezni be az előadást. - Mielőtt eljátszották volna őket, a szereplők egy díszletfalból rögtönzött vetítövászon végignézték a tragédia további jeleneteit: a párbajt, a mérgezést, a puccsokat és ellenpuccsokat, önnön halálukat, a temetést és újratemetést, az egész dán palotaforradalmat. És végül úgy döntöttek, hogy ezt a „cselekményt” nem hajlandók eljátszani - Túlságosan hasonlít arra a forgatókönyvre, amelyet a magyar „zemberek” utóbbi nemzedékei többször is előadtak már. És úgy érzik, hogy a közönség ezúttal már valami mást vár. A Hamletet játszó, fiatal Mátray László rádöbbsent például, hogy nem mondhatja el a „*Lenni, vagy nem lenni*” monológot, mert a rendezői példány szerint, neki most mindjárt Fortinbrast kell alakítania. - Orvul megtámadni, aztán szépen eltemetni a Wittenbergből jött, tudós királyfit.

Kimondatlanul is, azt várták volna tőlünk talán, hogy akkor legalább mi, „*néma szereplők*” szólaljunk meg, és egyáltalán, tegyünk már valamit. De mi csak kászálódunk kifelé a széksorok közül, nagy zavarunkban, és nemigen jutott eszünkbe semmi. Szavazni, szerencsére, nem kellett. A vár tövében, minden eshetőségre, felhajtottunk azért még néhány korsó sört. - A végén majd, alighanem, mi visszük el úgyis, ezt a balhét is. Másnap délelőtt, az előadás vitáján, sok okos és fontos észrevétel hangzott el. A rendező bizonyára folytatja a próbákat, és amint ígéri, a végén egy nagy produkciót fog majd produkálni megint. Nem tehetek róla, nekem az egésztől mégis az orosz Jobboldali Erők Szövetsége fiatal és megnyerő vezetőjének, Borisz Nyemcov ex-miniszterelnöknek a Jabloko kongresszusán elhangzott szavai jutottak az eszembe: „*A történészek megírják majd, hogy kiváló politikusok voltunk, továbbá hogy nagyon tiszteltük és szerettük egymást. A nép azonban, sajnos nem értett meg bennünket.*”

Szárszó alulnézetben.

- Nagyon szép levezetés, nyugtázza a beszámolót az angyalföldi rongyos tábor szóvivője. - Mi itt azonban, kénytelenek vagyunk minden nap újra kezdeni az eszmélkedést és vackolódást. Nem tehetjük tehát olyan könnyen túl rajta magunkat, hogy melyik királyfi rendelkezik éppen az aluljárók férőhelyeivel.

Csak nem Szárszóra céloz? - kérdezem.

- Igen. Az is azokban a napokban volt.

- Meg a Tavares jelentés is. A szárszói pódium mellett büszkén lobogtatta a szél az újra kezdett találkozó sorszámát jelző transzparenst. - *XII.* Ez afféle *mene tekel*ként is olvasható azonban. A hely szelleme maga is baljós dátumokat idéz. - 1937. december 3. Ezen a napon vetette a tehervonat alá magát a szárszói vasútállomáson József Attila. Megalázó ingyen kosztos tengődésben, hónapokig élt itt már akkor a nővére és kisgyermekének a nyakán. És a jó barátok nem vitték vissza magukkal Pestre, a munkába, az életbe. - 1976-ban, a szomszédos Szemesen pedig, Latinovits Zoltán próbált felugrani a gyorsvonat lépcsőjére. Nem először, ő sem. Jóval korábban, amikor még a Vígszínház tagja volt, állítólag akkor történt meg vele a következő eset. - A Színházművészeti Szövetség valamelyik rendezvényére

a principálisával együtt voltak hivatalosak egyszer. Az felajánlotta neki, hogy magával viszi a színház kocsiján, de ezt ő büszkén visszautasította. Szűkebb társaságban, a maga könnyed és megértő, franciás humorával, gyakran mesélte el aztán az illető, hogy a *Ködszurkáló* vakmerő szerzőjének a Trabantja végig ott bukdácsolt előttük akkor a belváros gyilkos forgalmában. És egyik kereszteződésben sem arra fordult, amerre jelezte. Mi pedig, akik azt hittük, hogy ismerjük a helyes utat, mindig jót derültünk ezen. – He, he, he!

- Csak nehogy most meg aztán, maguk kámpicsorodjanak el! Hiszen, még mindig itt vannak! – 70 évvel Sztálingrád, valamint a 2. Magyar Hadsereg szörnyű és értelmetlen pusztulása után, ezen a talán még Tihanynál és Fürednél is szentebb, tragikusan magyar kulturális emlékhelyen, Ószöd és Kötcese között, az idén 12. alkalommal gyűlt újra egybe az ország sorsáért felelősséget érző politikai, értelmiségi elit.

- ?

- Csak semmi fanyalgás! - Hogy szembenézzen a valóságos helyzettel és a valóságos önmagával. - „*Ne a tükröt okold, ha ferde a képed!*” Jó lenne tudni, persze, hogy ki vitt most haza vajon a kocsiján egy József Attilát, Latinovitsot, vagy Cseh Tamást.

- Igen, de ki van próbálva a másik alternatíva is, és az sem sokkal jobb. - 1943. nyarán a találkozó kritikus tömegét a szervezeten érkező egyetemisták, Györffy kollégisták, a Püski Sándor vezette *Magyar Élet* lap- és könyvkiadó szerzői, olvasói, terjesztői és nem utolsósorban az újpesti munkás meg a makói paraszt fiatalok alkották. Veres Péter, Erdei Ferenc meg Darvas József támogatására érkeztek. Nemsokára mind a hárman miniszter is lett.

- Jó, de szerintem, ez már egy másik történet. Térjünk 1943. nyarára vissza! Volt-e alternatívája mindannak, ami bekövetkezett?

- Nem, ne szépítsük a dolgot! A találkozó résztvevői el sem jutottak a konkrétumokig. Veres Péter az írók feladatát abban látta például, hogy az Özönvíz közeledtével, „*tanítsuk meg az embereket egy kicsit úszni!*”. Bevallom, hogy itt, a kies Duna-parton, én ezt ma is egy reális alternatívának látom. Nagyon szívesen fogadnánk mi is ilyen tanítókat. Különben pedig, az fog történni most is, amit az 1942. fagyos januárjában bemutatott, az óta is bűnösen keveset játszott darabjában Németh László írt meg. - A *Cseresnyés* szintén az Özönvíz közeledtéről szólt. Cseresnyés Mihály, a frakciójából kilépett képviselő egy Kecskemét melletti minta farmon igyekszik megteremteni a menekülés szigetét. De feldúlja azt is a piszkos áradat. Az utolsó felvonás Mihály és Péter, a gazda és a bajban társsá emelni akart alkalmazottjának egymást kereső és egymással vetélkedő, történelmi vitáját szólaltatja meg. Az egymásra találás nem történt meg akkor sem. - „*Hagyjátok ti a népet! A nép beveszi magát a záporálló szűrbe. Övé a csuta kunyhó, a zombék, ha kell, eltengődni és gyűlölni. Ezt építi ő a szerencsétlenség ellen. Ti pedig, haljatok meg a nemzetetekért, vagy legyetek árulói annak is, ha abból haszon néz, csak lebújni ne akarjatok közénk, gyáván és tehetetlenül. Azt hiszitek, ilyen szemfényvesztő kertekben húztuk ki a törököt s benneteket?*” – vágja oda a legény a magát családi gazdává és képviselővé átképzett öko gazdálkodó szemébe.

- Jött aztán Sztálingrád a sok-sok életben maradt és valóságos halottal. Hódmezővásárhely egyik kis utcájában áll még azonban a Tanyai Tanulók Otthonának „Cseresnyés Kollégium” emléktáblával megjelölt épülete. Ennek a közösségnek juttatta az író a darabnak mind a színházi, mind a kiadói honoráriumát. A város pedig, büszkén őrzi a háború utáni években ide száműzött Németh László tanárkodásának és a fából épült, gyönyörű nyári színháznak az emlékét. – Amíg csak ki nem füstölik ezeket is a fejből a Nemzeti Dohányboltok.

- Nem, dehogya! Éppen a füstölés juttatja eszembe kerületünk egyik fontos alkotóját, a költőként, publicistaként és művészetpolitikusként is jelentős, „Obyt”, azzal a soha ki nem alvó Kossuth cigarettával a szájában. Lengyel ősei bizonyára így írták még a nevüket: Oberszowski. Mi Debrecenben pedig, „Ober elvtársnak” hívtuk az '50-es évek elején, amikor a Hajdú-Bihar megyei Napló kulturális rovatát vezette. Szeretném is, ha mára vele fejeznénk

be a munka és fedél nélkül maradt dolgozó népnek, valamint „haladó” értelmiségének ezt a váratlanul hosszúra nyúlt, de szokás szerint, semmilyen konkrét eredményt nem hozó találkozását.

Nem tudom ugyan, hogy volt-e állandó bejelentője a 13. kerületben, de hát, nem is érdekel. Mindenesetre, évtizedekig dolgozott itt, és naponta végigcsörömpölt a Váci úton a régi, nyitott peronú 12-es, vagy 14-es villamoson, vagy a Pozsonyi úton a bombázóként süvítő 15-ös „stukákkal”. Itt élte meg a rendszerváltást, és itt csalódott ő is a legszebb reményeiben. Nem is csak azért kérem a figyelmet, mert bár a kerület szellemi életének hosszú éveken át gondosan elhallgatott, fontos tényezője volt, emléktábláját – az Örbottyánban berendezett kis emlékszobán kívül - mégsem láttam még sehol. Hanem, mert úgy érzem, hogy életútjában, főként a halálos ítélete után, és épp a kerületünkben végigjárt 26 éves kálváriájában, van valami, nagyon fontos üzenet. – Éppen az, hogy csalódottan, szegényen és jogfosztottan is, lehet igazi értelmiséginek maradni. – Hogy „csupán” bensőleg szabad embernek, önállóan gondolkodni akaró és tudó polgárnak kell lenni! Ezt írta meg Márai a *Kassai polgárokban*, a veszély óráján hőssé emelkedni tudó kézműves polgároknak és művészeknek szentelt darabjában. A végzetes háború előestéjén el is utazott aztán gyermekora városába, hogy elbúcsúzzék tőlük. Akkor írta: *“Most megvetik a polgárt és a művészt: ez a pillanat, mikor meg kell vallanom, mennyire tiszteltem, hiszek szerepében, hiszek abban, hogy az igazi polgár szerencsés vegyülete a művészek és a katonának, alkotó és megtartó, álmodó és megőrző.”*⁶

Bizony, megnézhattuk volna magunkat, ha „Ober elvtárs” akkor rajtakapott volna bennünket ilyen olvasmányokon a színházi klub melletti kis stúdióban, amelyet ő alapított, és Thuróczy Györggyel együtt évekig vezetett, és ahova én hősielesen kiszökdöstem a Kollégiumból minden este! Hősnek akkor csak a proletároknak illett lenni, de azoknak aztán – nagyon! A szövetséges parasztság és az útitárs értelmiség legfeljebb csak kontrázhatott nekik. Nem tudta volna elképzelni egyikünk sem, hogy néhány évtized alatt gyökeresen megváltozhat ez a helyzet. - Hogy a 2014-es választásokon, baloldali tömegpártként, az MSZP a szellemi tőke elfoglalását írja zászlajára, a konzervatív Fidesz pedig, a termelési és munkás demagógiáját folytatja. – Ha csak egy fiatal bölcsész, Mensáros László nem, aki szintén ott dekkolt akkor abban a kivételesen jó együttesben, Hamletet játszva esténként, és Paris herceget a Soós Imre alakította Rómeó mellett. Délutánonként pedig, igazi humanista királyfiként, a Júliát játszó Örkény Éva szülte kisfiát tologatta a főutcán egy habfehér babakocsiban, elgondolkodva.

Lehet, hogy neki is éppen olyasmi járt az eszében, mint amiről Bibó István beszélgetett akkoriban az apósával, Ravasz László püspökkel, a leányfalui kertben sétálgatva fel, s alá. Nemsokára mind a ketten börtönben voltak, majd lassan, kínlódva kapaszkodtak vissza az életbe, a cselekvésbe. – ’56 végén, államminiszterként, Bibó átadta memorandumát az amerikai nagykövetségen, majd néhány nap múlva elhagyta a teljesen kiüresedett Parlamentet. A börtön után nappal könyvtárosként dolgozott, éjszaka pedig, nagy műveit írta. A leányfalui kert néhány év múlva parcellánként voltak kénytelenek eladni a Trabantjukon a Dunakanyarba kitelepülő proletároknak. Aztán, amikor megjelentek az első TV készülékek, és ők is szert tettek egyre, meghívták esténként az új szomszédokat. Néhány kordedvezményes nyugdíjas még ma is szívesen emlékezik ezekre az együtt töltött estékre.

Mensáros pedig, egy versműsorral járta az országot: *Huszádik század* volt a címe. - Egy kopott asztal mögött, szigorú, elgyötört arccal, egy tanáros külsejű férfi ült a színpadon. Szebbnél szebb, igazabbnál igazabb verseket olvasott, mondott, élt meg ott nekünk. Már szinte egyikre sem emlékszem. Csak az összbenyomás maradt meg: valami nagy szerencsétlenség előérzete. A „gazdasági mechanizmus reformja” és a szovjet-kínai viszony megromlása, meg a nagy dunai árvíz előtt voltunk még. Akkor kezdtek kamatozni a téeszekbe

⁶ Márai Sándor: id. mű 48. old.

